

การเรียนรู้รวม : การศึกษาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

Inclusivity Education: Not Leave Anyone Behind

Received: 16 May 2023

Revised: 3 October 2023

Accepted: 9 October 2023

พนัส จันทรศรีทอง^{1*}

Panus Junsrithong

ลัดดาวรรณ ประสูตรแสงจันทร์²

Laddawan Prasootsaenchan

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่แนวคิดเรื่องการเรียนรู้รวม : การศึกษาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ตามการศึกษาค้นคว้าและทัศนะของผู้แต่ง การศึกษาเป็นพื้นฐานของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาประเทศ ดังนั้น ทุกคนควรมีโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาเพื่อเข้ารับการพัฒนาตามศักยภาพในอย่างเต็มที่ แต่ปัจจุบันพบว่า มีหลากหลายปัจจัยที่ทำให้เยาวชนไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างทั่วถึง ซึ่งการเข้าถึงการศึกษาแบบสากลสำหรับเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ทุกคน และการส่งเสริมความเสมอภาคเชิงรุกในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา และทรัพยากรที่จำเป็นเพียงพอนั้น มีความจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมอย่างยิ่ง การมีโอกาสดำรงชีวิต มีโอกาสในการศึกษาเรียนรู้การเข้าถึงสิทธิสวัสดิการเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นในบางครั้งต้องมีการเรียกร้องต่อสู้เพื่อให้ได้มา การถูกกีดกันทางการศึกษาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของปัญหา การเข้าถึงปัจจัยจำเป็นพื้นฐานซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อผู้ที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษาเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อในระยะยาวต่อการพัฒนาประเทศ การส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ตามศักยภาพ ตามความสามารถ และความสนใจเฉพาะแต่ละบุคคล การศึกษาแบบเรียนรู้รวม การจัดการศึกษาโดยไม่แบ่งแยกความบกพร่องของเด็ก หรือคัดแยกเด็กที่ด้อยกว่าเด็กส่วนใหญ่ออกจากชั้นเรียน แต่จะใช้การบริหารจัดการและวิธีการในการให้เด็กเกิดการเรียนรู้และพัฒนาการตามความต้องการ การให้โอกาสเด็กทุกคนในสังคม ในชุมชน ในโรงเรียน ในห้องเรียนเดียวกัน มีโอกาสในการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมเท่าเทียม การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของความแตกต่างของผู้เรียนจากทุกภูมิหลังมาสู่ห้องเรียนเดียวกัน และช่วยให้ความหลากหลายเหล่านั้นเติบโตไปพร้อมกันเพื่อประโยชน์และการพัฒนาไปด้วยกัน โดยที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

คำสำคัญ: การศึกษา; การรวม; การกีดกันทางการศึกษา; การเรียนรู้รวม

¹ ภาควิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา

* Corresponding author, E-mail: panus.ju@go.buu.ac.th

² สาขาวิชาศาสนาและเทววิทยา วิทยาลัยแสงธรรม

Abstract

This academic article aims to disseminate about the concept of Inclusivity Education: Not Leave Anyone Behind based on the research and insights of the authors. Education forms the foundation for a high-quality life. Access to educational opportunities is crucial for personal and societal development. Therefore, everyone should have equal access to education to reach their full potential. However, various factors currently limit widespread access to education, especially for the youth. Universal access to international education for children, youth, and adults is essential. Promoting proactive equal access to educational opportunities and sufficient resources is crucial for societal progress. Opportunities for education empower individuals to access rights and welfare, enabling them to lead fulfilling lives. Sometimes, achieving these rights requires persistent advocacy. Education barriers are not just individual issues; they impact long-term national development. Fostering learners' potential based on their abilities, interests, and needs is vital. Inclusive education, embracing diversity without separating students based on differences, is key. Managing education to accommodate individual needs ensures equitable learning opportunities for everyone. Prioritizing inclusivity in classrooms fosters collective growth, fostering mutual development without leaving anyone behind.

Keywords: education; inclusion; exclusive education; inclusivity education

¹ Department of Educational Administration, Burapha University

* Corresponding author, E-mail: panus.ju@go.buu.ac.th

² Department of Religion and Theology, Saengtham College

บทนำ

เมื่อมนุษย์เริ่มรู้จักสงสัย ตั้งคำถามถึงสรรพสิ่งรอบตัวพยายามหาคำตอบเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ตอบสนองความใคร่รู้ ความรู้ ความเข้าใจที่มนุษย์สร้างสมประสบการณ์ไว้ โดยอาศัยวิธีการศึกษาและถ่ายทอดสิ่งที่ตนได้เรียนรู้ โดยจุดมุ่งหมายของการศึกษามีความต้องการบรรลุจุดหมายหลายประการ อาทิ การศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ โดยถ่ายทอดหรือปลูกฝังเนื้อหาความรู้ความเข้าใจที่ดีและถูกต้องเพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษาได้เรียนรู้และหล่อหลอมตนเองทั้งในด้านคุณวุฒิและวิบุณยคุณ ประพฤติปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมในสังคม และมีความสามารถในการนำไปใช้ในการประกอบอาชีพตามความถนัด ความสนใจ หรือตามโอกาสของแต่ละคนได้ การเตรียมความพร้อมในการเรียนรู้ และจัดให้เด็กในวัยเรียนได้รับการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยส่งเสริมเกื้อหนุนให้เด็กก่อนวัยเรียนขั้นพื้นฐานได้มีพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย เชื้อชาติปัญญา อารมณ์และความสนใจ ที่เหมาะสม มีความพร้อมในการศึกษาระดับสูงขึ้นไปสำหรับผู้ด้อยโอกาสต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีฐานะยากจน ผู้ที่พลาดโอกาสได้รับการศึกษาในบางช่วงของชีวิต ผู้ที่มีปัญหาทางร่างกาย จิตใจ หรือสติปัญญา โดยการพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลให้เต็มความสามารถและตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นการพัฒนาคนในลักษณะบูรณาการทั้งทางร่างกาย สติปัญญา คุณธรรม ความคิด ความสำนึก ความรับผิดชอบ (ปรัชญา เวสารัชช, 2545) ซึ่งสอดคล้องกับปฏิญญาโลกว่าด้วยการศึกษาเพื่อปวงชน (World Declaration on Education For All (EFA)) ซึ่งได้รับการรับรองในประเทศไทย (พ.ศ. 2533) กำหนดวิสัยทัศน์โดยรวมสำหรับการศึกษา การเข้าถึงการศึกษาแบบสากลสำหรับเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ทุกคน และการส่งเสริมความเสมอภาคเชิงรุกในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา และทรัพยากรที่จำเป็น (UNESCO, 2009) หากแต่การเข้าถึงสิทธิพื้นฐานทางสังคม การเข้าถึงการศึกษามีอุปสรรคและความไม่เท่าเทียมมากมายหลากหลายประการ การแก้ปัญหาเหล่านั้นต้องเริ่มจากการกำหนดทิศทางการสร้างนโยบาย การศึกษาที่หลากหลายแนวทาง หลากหลายรูปแบบก็จะนำความก้าวหน้าในการพัฒนาทุนมนุษย์มาด้วย (Stewart Hase, 2000) ด้วยเหตุดังกล่าวแนวทางที่สำคัญในการพัฒนาความรู้ ความสามารถ การส่งเสริมทักษะ และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของผู้ศึกษาอย่างเพียงพออันมีความจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมอย่างยิ่ง หากแต่ยังคงมีตัวแปรและปัจจัยอีกมากที่ทำให้การพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนไม่เป็นไปตามความคาดหวัง

การเรียนรู้รวม (Inclusive Education)

การเรียนรู้รวม (Inclusive Education หรือ Inclusion) ซึ่งหมายถึงทั้งการศึกษาแบบเรียนรวม และการศึกษาแบบเรียนร่วม เนื่องจากนิยามเดิมของ Inclusive Education คือ การจัดให้ผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษเรียนร่วมกับผู้เรียนอื่น ๆ ในโรงเรียนทั่วไป ตรงกับภาษาอังกฤษอีก 2 คำ คือ mainstreaming และ integration (the practice of educating student with special needs in regular classes) แต่การจัดให้ผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษเรียนในห้องเรียนปกติดังกล่าว มี 2 ลักษณะ คือ 1) การจัดให้เรียนด้วยกันบางวิชา เรียกว่า partial inclusion หรือ partial participation ในภาษาไทย เรียกว่า การจัดการศึกษาแบบเรียนร่วม

2) การจัดให้เรียนด้วยกันทุกวิชา เรียกว่า full inclusion หรือ full participation ในภาษาไทยเรียกว่า การจัดการศึกษาแบบเรียนรวมนิยามใหม่ของการจัดการศึกษาแบบ inclusion จึงหมายถึงการจัดการศึกษาแบบเรียนรวม (full participation) ที่จัดให้ผู้เรียนทุกคนทั้งที่มีความต้องการพิเศษและผู้เรียนปกติที่มีความแตกต่างกันสามารถเรียนรู้ได้ทุกคนอย่างทั่วถึง ดังคำกล่าวภาษาอังกฤษว่า “Inclusion แตกต่างจาก Integration เพราะการอยู่ร่วมกันไม่ได้เกิดกับผู้ที่มีความทุพพลภาพ แต่หมายรวมถึงความหลากหลายทุกรูปแบบ และถือว่านักเรียนทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของระบบโรงเรียนปกติตั้งแต่เริ่มเข้าโรงเรียน ภายใต้รูปแบบการบูรณาการนักเรียนถูกคาดหวังให้ปรับตัวให้เข้ากับความต้องการของโรงเรียนภายใต้การอยู่ร่วมกัน โรงเรียนมีส่วนในการปรับให้ตรงกับความต้องการของนักเรียนทุกคน”(Loreman, Tim; Deppeler, Joanne; and Harvey, David, 2011) โรงเรียนที่จัดการศึกษาแบบเรียนรวมในนิยามใหม่จึงต้องเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนทุกคนเรียนรู้ได้อย่างทั่วถึง ไม่ทิ้งผู้เรียนไว้ข้างหลัง โรงเรียนจะต้องยินดีต้อนรับผู้เรียนที่มีความแตกต่าง และยอมรับว่าผู้เรียนแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะ พร้อมทั้งจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตรตอบสนองความแตกต่างที่สำคัญคือ ครูจะต้องมีทัศนคติเชิงบวกหรือทัศนคติที่ต่อการจัดการเรียนการสอนที่จะช่วยให้ผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้ได้อย่างทั่วถึงด้วยวิธีการสอนที่แตกต่าง (พลุทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์, 2562)

การศึกษาแบบเรียนรวม

การศึกษาแบบเรียนรวม หมายถึง การรับเด็กเข้ารับการศึกษโดยไม่แบ่งแยกความบกพร่องของเด็กหรือคัดแยกเด็กที่ด้อยกว่าเด็กส่วนใหญ่ออกจากชั้นเรียน แต่จะใช้การบริหารจัดการและวิธีการในการให้เด็กเกิดการเรียนรู้และพัฒนาการตามความต้องการอย่างเหมาะสมเป็นรายบุคคล ลักษณะของการจัดการศึกษาแบบเรียนรวมความแตกต่างจากรูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กพิเศษและเด็กปกติคือ จะต้องถือหลัก ดังนี้ 1) เด็กแต่ละคนมีความแตกต่างกัน 2) เด็กทุกคนเข้าเรียนในโรงเรียนพร้อมกัน 3) โรงเรียนจะต้องปรับสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ทุกด้านเพื่อให้สามารถสอนเด็กได้ทุกคน 4) โรงเรียนจะต้องให้บริการ สื่อ สิ่งอำนวยความสะดวกและความช่วยเหลือต่าง ๆ ทางการศึกษาให้แก่เด็กที่มีความต้องการจำเป็น นอกเหนือจากเด็กปกติทุกคน และ 5) โรงเรียนสามารถจัดการศึกษาได้หลายรูปแบบในโรงเรียนปกติทั่วไป โดยจัดให้มีสภาพแวดล้อมที่มีขีดจำกัดน้อยที่สุด การบริหารจัดการเรียนรวมให้มีระเบียบและแนวทางจากความหลากหลายของผู้เรียน การเรียนรวมกันที่มีมาตรฐานทัดเทียมกันสถานศึกษาจึงจำเป็นต้องการออกแบบการศึกษาที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนเข้าถึงการศึกษาที่ให้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายและจัดให้สำหรับเด็กทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นเด็กทั่วไป เด็กที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษหรือเด็กพิการ นอกจากนั้น เด็กบางคนอาจจะต้องการการดัดแปลงวิธีสอนวิธีการเรียนรู้ หากแต่ต้องการศึกษาที่มีมาตรฐาน และคุณภาพเดียวกันกับเก็บเด็กทั่วไปซึ่งจะเป็นหลักการที่สอดคล้องกับ หลักการจัดการศึกษาขององค์การสหประชาชาติ ที่กระทรวงศึกษาธิการนำมาปรับใช้เป็นแนวทางการดำเนินการจัดการศึกษาอยู่แล้ว คือ หลักการ 4 As 1) Availability การศึกษาแบบให้เปล่า 2) Accessibility การศึกษาที่ทุกคนเข้าถึง และใช้ประโยชน์ได้

3) Adaptability การศึกษายืดหยุ่นให้เหมาะกับผู้เรียน และ 4) Acceptability การศึกษาที่มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ (มลิวัลย์ ธรรมแสง, 2557)

การศึกษาแบบเรียนรวมนั้นดำเนินการตามหลักการแบ่งสัดส่วนตามธรรมชาติ ซึ่งในสังคมหรือชุมชน จะมีเด็กพิการและหรือเด็กพิเศษปะปนอยู่ เด็กทั้งหมดควรอยู่ร่วมกันตามปกติ โดยไม่มีการนำเด็กพิเศษออกจากชุมชนมารวมกันเพื่อรับการศึกษาที่เป็นการขัดแย้งกับธรรมชาตินำบุคลากรทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเด็กมาทำงานร่วมกัน ได้แก่ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ของเด็กปกติและเด็กพิเศษ ผู้บริหารโรงเรียน ผู้ช่วยผู้บริหาร ครูประจำชั้น ครูพิเศษ และบุคลากรในชุมชนอื่น ๆ พัฒนาเครือข่ายผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งครูทุกคนในโรงเรียน จะต้องช่วยกันทำงานไม่ถือว่าเป็นหน้าที่ของคนใดคนหนึ่ง ถ้าหากมีเด็กพิเศษในโรงเรียน รวมทั้งการพบพูดคุย และปรึกษากับผู้ปกครอง จัดให้ผู้ปกครองเด็กพิเศษด้วยกันและผู้ปกครองเด็กปกติพบกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หรือสนับสนุนในเรื่องต่าง ๆ แก่กันจัดให้มีกิจกรรมร่วมกันระหว่างเด็ก ผู้ปกครอง ครู ผู้บริหารและบุคลากร ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการใช้ทรัพยากรร่วมกันทั้งในโรงเรียนและในชุมชน รวมทั้งจัดสรรงบประมาณ ทั้งภาครัฐและเอกชนในกิจกรรมร่วมระหว่างเด็กพิเศษกับเด็กปกติจัดการปรับเปลี่ยนหลักสูตร เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและครอบคลุมถึงเด็กพิเศษทุกคนในกลุ่มเด็กปกติจัดให้มีความยืดหยุ่นในทุกสถานการณ์ เพื่อให้เกิดความคล่องตัวและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่เด็กพิเศษและเด็กปกติทุกคน

หลักการการจัดการศึกษาแบบเรียนรวม

แผนการจัดการศึกษาแบบเรียนรวมการเรียนรู้ของเด็กที่มีความต้องการพิเศษลักษณะความแตกต่าง กันระหว่างบุคคลมีผลต่อระดับความสำเร็จในการเรียนรู้ ทั้งนี้ เพราะการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมไปจากเดิมเพื่อไปสู่พฤติกรรมใหม่ที่ค่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ หรือการฝึกฝน ซึ่งการเรียนรู้ของคนเราอาศัยประสาทสัมผัส ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นองค์ประกอบหลักของ การเรียนรู้และการรับรู้ หากมีส่วนใดส่วนหนึ่งสูญเสีย หรือบกพร่องไปย่อมมีผลต่อการเรียนรู้ และการรับรู้ ตามไปด้วย ทำให้การเรียนรู้ของเด็กต้องล้มเหลว เรียนไม่ได้ดีเท่าที่ควรหรือเกิดข้อขัดข้องเสียก่อน ซึ่งอาจ จัดเป็นองค์ประกอบใหญ่ ๆ ได้ 3 ประการ (มลิวัลย์ ธรรมแสง, 2557)

1. องค์ประกอบด้านสรีรวิทยา ได้แก่ สาเหตุที่สืบเนื่องมาจากการทำงานผิดปกติของระบบการทำงานของร่างกาย เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาทางร่างกายของเด็กเอง

2. องค์ประกอบด้านจิตวิทยา ได้แก่ สติปัญญา อัตราเร็วของการเรียนรู้ ความรู้สึกลึกซึ้งเกี่ยวกับตนเอง การปรับตัวทางอารมณ์และสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเพื่อน

3. องค์ประกอบด้านสภาพแวดล้อม ตลอดจนประสบการณ์ต่าง ๆ เด็กที่มีความต้องการพิเศษ ย่อมได้รับผลกระทบต่อการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ และหากเป็นเด็กที่มีความบกพร่องทางด้านต่าง ๆ ซ้อน จะมีผลกระทบต่อการเรียนรู้มากขึ้นไปอีก ซึ่งแยกพิจารณาถึงผลกระทบของความบกพร่องที่มีต่อการเรียนรู้ ของเด็กที่มีความต้องการแต่ละประเภท เช่น เด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาเด็กที่มีความบกพร่อง

ทางการได้ยิน เด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็น เด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกายและสุขภาพ เด็กที่มีความบกพร่องทางการพูดและภาษา เด็กที่มีความบกพร่องทางพฤติกรรมและอารมณ์ และเด็กที่มีปัญหาทางการเรียนรู้ เป็นต้น

ดังนั้น กระบวนการในการพัฒนาความสามารถของเด็กตามสภาพของความแตกต่างระหว่างบุคคล และเอกลักษณ์ของแต่ละคนวิธีการที่นำมาใช้สอนและอบรมเพื่อพัฒนาเด็กจึงจำเป็นต้องปรับให้เหมาะสมกับเด็กแต่ละคนด้วย โดยมีเป้าหมายที่ต้องการให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพสามารถพึ่งตนเองและก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมร่วมกันมากที่สุด ซึ่งในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ จึงได้ยึดหลักของความแตกต่างระหว่างบุคคล และการมีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละคนเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสำเร็จในการจัดการศึกษาเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าเด็กที่มีความต้องการพิเศษแต่ละประเภทจะมีหลักในการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันไป

การกีดกันทางการศึกษา (Exclusive Education)

การกีดกันทางการศึกษาไม่ได้หมายถึงการเป็น "เด็กนอกกระบบโรงเรียน" หรือ "นอกระบบการศึกษา" แต่มีหลายรูปแบบและการแสดงออกถึงการกีดกันทางการศึกษาจากการมีโอกาสในการดำรงชีวิตที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ หรือต่อตัวผู้เรียนเอง ซึ่งอยู่ภายใต้ข้อจำกัดที่ไม่เพียงพอสู่สุขภาพ และความเป็นอยู่ที่ปกติ เช่น ปัจจัยด้านอาหาร เสื้อผ้า ความปลอดภัย เป็นต้น ซึ่งการถูกกีดกันทางการศึกษาเป็นปัญหา ซึ่งเกิดจากหลายปัจจัยทั้งที่ควบคุมได้และอยู่เหนือการควบคุม ดังนี้ (Ydo, Y., 2020)

1. ปัญหาเข้าเรียนในโรงเรียนหรือโปรแกรมการศึกษา เช่น ผู้ปกครองไม่สามารถชำระค่าธรรมเนียมแรกเข้า และค่าเล่าเรียนที่เกิดขึ้นต่อเนื่องได้ และอยู่นอกเหนือเกณฑ์คุณสมบัติในการเข้าร่วมแบบได้รับสวัสดิการสนับสนุนจากจากหน่วยงานทั้งเอกชน หรือรัฐบาล เป็นต้น

2. ปัญหาการเข้าร่วมเรียนแบบปกติและต่อเนื่องในโรงเรียนหรือโปรแกรมการศึกษา เช่น โรงเรียนไกลเกินไปที่จะเข้าร่วมเป็นประจำได้ ไม่สามารถจ่ายเงินอย่างต่อเนื่องสำหรับการเข้าร่วมได้ ไม่สามารถหาเวลาว่างในการเข้าโรงเรียนได้ เนื่องจากความต้องการในชีวิตอื่น ๆ สำคัญและจำเป็นมากกว่าการไปโรงเรียน โรงเรียนหรือโปรแกรมปิดตัวลง จากการเกิดภัยพิบัติ การแพร่ระบาดของโรค สงคราม หรือความรุนแรง เป็นต้น

3. ปัญหาจากประสบการณ์การเรียนรู้ เช่น กระบวนการสอนและการเรียนรู้ไม่ตรงกับความต้องการในการเรียนรู้ของผู้เรียน กระบวนการสอนและการเรียนรู้ไม่สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียน ภาษาของการเรียนการสอนและสื่อการเรียนรู้ไม่สามารถสร้างความเข้าใจให้กับผู้เรียนได้ ผู้เรียนต้องผ่านประสบการณ์เชิงลบและท้อแท้ที่โรงเรียน เช่น การเลือกปฏิบัติต่อตนเองอย่างอคติ การถูกล้อเลียน การกลั่นแกล้ง และความรุนแรง เป็นต้น

4. ปัญหาการไม่ให้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น การถูกดูหมิ่นจากสังคมว่ามาจากสังคมแรงงานต่างด้าว ต่างเชื้อชาติ ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่ของการเรียนรู้ที่ได้รับหรือโอกาสในการทำงานที่จำกัดด้วย การเลือกปฏิบัติในสังคมบนพื้นฐานของความแตกต่างที่เป็นตัวกำหนด โดยไม่สนใจการจัดการเรียนรู้ใด ๆ ที่ควรได้รับและเข้าถึงได้ เป็นต้น

การกีดกันทางการศึกษา ประเภทอื่น ๆ ผู้เขียนได้รวบรวมไว้เพื่อให้เข้าใจถึงการถูกกีดกันทางการศึกษาที่ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงที่ใดที่หนึ่งแต่สามารถเกิดขึ้นได้ทั่วไป ในโลกที่เต็มไปด้วยการแบ่งแยกสังคมที่เกิดความเหลื่อมล้ำสูง ปัญหาทางเศรษฐกิจ ความยากจน และอื่น ๆ อีกมากมาย จากการสังเคราะห์รวบรวมจากนักวิชาการต่าง ๆ และอธิบายไว้ดังนี้

- สีผิว อาจมีผลเกี่ยวข้องโดยตรงกับการรับรู้ทางสังคม ผู้ที่มีผิวคล้ำอาจได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างจากคนที่ผิวสีอ่อนกว่า เรียกกันทั่วไปว่า "colorism" การศึกษาในอดีต พบว่า บุคคลที่มีผิวคล้ำจะถูกเลือกปฏิบัติหรือโอกาสทางการศึกษาจะถูกจำกัด หรือการเข้าถึงการบริการจากหน่วยงานรัฐ เอกชน องค์กรต่าง ๆ เช่น ในยุคสมัยหนึ่งมีการจำกัดการใช้บริการรถโดยสารประจำทาง โดยจัดพื้นที่ให้คนที่ผิวดำใช้บริการในส่วนด้านหลังของรถโดยสาร ในพื้นที่ที่จำกัดและจัดไว้ให้เท่านั้น หรือการเข้าใช้บริการห้องสมุดสาธารณะมีการจำกัดการเข้าใช้พื้นที่และให้บริการเพียงเฉพาะพื้นที่ที่จัดไว้ให้ อีกทั้งยังไม่สามารถยืมหนังสือหรือใช้บริการบางประเภทในห้องสมุดได้ เป็นต้น (Branigan, A. R., Freese, J., Patir, A., McDade, T. W., Liu, K., & Kiefe, C. I. (2013))

- ชาติพันธุ์ สถานะของบุคคลและสิทธิของผู้มีปัญหสถานะบุคคล ที่ในบางกลุ่มอาจเป็นบุคคลผู้ไร้สัญชาติ ไม่ได้รับการศึกษาที่เหมาะสมตามหลักสิทธิมนุษยชนและอาจก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมได้ เช่น ในประเทศไทย กลุ่มชาวเขาบริเวณชายแดนภาคเหนือที่ยังไม่ได้รับสัญชาติ กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ชาวโรฮิงยา ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ผู้อพยพลี้ภัย ทั้งทางบก ทางทะเล กลุ่มแรงงานข้ามชาติไม่ว่าจะเป็น พม่า ลาว กัมพูชา เข้ามารออาศัย ทำงาน และมีเด็กไร้สัญชาติที่อพยพเข้ามาพร้อมกับครอบครัว รวมทั้งเด็กที่เกิดจากการที่บิดา มารดา เป็นคนต่างด้าวในช่วงการอพยพส่งผลให้เด็กดังกล่าวมีข้อจำกัดในการเข้าถึงการบริการทางด้านสังคม และการเข้ารับบริการทางการศึกษาด้านการศึกษา เป็นต้น (ชุดิมา สุวสนะ, 2553)

- ความหลากหลายทางเพศ นอกเหนือจากเพศสภาพ ชาย หญิง แล้ว เพศทางเลือก LGBT ไปจนถึง Queer เป็นตัวบ่งชี้ความหลากหลายของสังคมมนุษย์ ความเป็นอิสระของตัวตน และการกำหนดชุดคุณค่าของปัจเจก ความหลากหลายทางเพศในปัจจุบันเริ่มจะกลายเป็นเรื่องปกติและท้าทายขนบความคิดเดิมของสังคมโลกที่มีเพียงเพศชายและเพศหญิงเท่านั้น การสั่นคลอนความเชื่อโบราณดังกล่าวจะมีนัยสำคัญกับสังคมมนุษย์มากขึ้น ประเด็นเรื่องเพศเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับการก่อร่างสร้างตัวตนของสังคมมนุษย์มาอย่างยาวนาน ท่ามกลางการพัฒนาทางปัญญาผ่านระบบการศึกษาหลากหลายยุคสมัยที่ควรจะช่วยขับเคลื่อนความสำคัญของปัญญามากกว่าปัจจัยอื่น อย่างเช่น สรีระทางร่างกาย บุคลิก การแสดงออก หรือเพศสภาพ งานศึกษาหลายชิ้นในโลกสมัยใหม่กลับ พบว่า การศึกษาแบบปัจจุบันกลายเป็นหนึ่งในการส่งเสริมความไม่เท่าเทียมทางเพศและความเชื่อเรื่องบทบาททางเพศที่ตายตัว ไม่มีความเท่าเทียม และปิดกั้นมนุษย์จากการพัฒนา

ตนเองอย่างแท้จริง ซึ่ง Newton, D., & Risch, S. (1981) ได้ทำการศึกษาภายใต้หัวข้อเรื่อง Homosexuality and Education: A Review of the Issue มีข้อค้นพบที่น่าสนใจว่ารากฐานของการกีดกันเพศ LGBT และ Queer นั้นเป็นเพราะศาสนา โดยเฉพาะศาสนาที่ระบุว่าการเป็นเกย์คือบาปในสังคมอย่างคริสตศาสนา ในพระศาสนจักรคาทอลิกมีคำสอนชัดเจนว่า เรื่องบาปผิดของผู้มีความโน้มเอียงทางเพศตามคำสอนของ ศาสนาคริสต์แท้จริงนั้นบุคคลที่มีความโน้มเอียงทางเพศนั้นไม่เป็นบาป และไม่ได้ตำหนิหรือประณาม การมีความโน้มเอียงทางเพศ (Homosexual orientation) ของบุคคล แต่ตำหนิพฤติกรรมทางเพศ (Homosexual behavior) ที่ไม่สอดคล้องกับจุดประสงค์ 2 ประการสำคัญของการมีเพศสัมพันธ์ภายใต้เงื่อนไขของการสมรสที่ถือเป็นศีลศักดิ์สิทธิ์ คือ เพื่อการให้กำเนิดบุตร และเพื่อความรักความเป็นหนึ่งเดียวกัน ของคู่สมรส การมีเพศสัมพันธ์ของผู้ที่ไม่ได้รับศีลสมรสทางคริสตศาสนาจึงผิดต่อบัญญัติประการที่ 6 “อย่าล่วงประเวณี” คือการมีเพศสัมพันธ์กับผู้ที่ไม่ใช่คู่สมรสของตน ผู้มีความโน้มเอียงทางเพศจึงมีความรักได้ มีคนรักได้ แต่ควรถือความบริสุทธิ์ ละเว้นการมีเพศสัมพันธ์ เพื่อไม่เป็นบาปผิดในเรื่องของการล่วงประเวณี (บาทหลวงสาโรช เมธีพิทักษ์กุล และคณะ, 2564) ไปจนถึงวาทกรรมความ “ผิดธรรมชาติ” ที่กล่าวว่า จะกลายเป็นต้นแบบให้แก่ผู้อื่นกระทำความผิดออกจากกลุ่มของชนบธรรมเนียมเดิม ด้วยสาเหตุนี้ จึงทำให้เกย์ และเพศลักษณะอื่น ที่นอกเหนือจากชาย-หญิง และไม่ได้อยู่ในขนบธรรมเนียมความคิดเดิมของสังคม ถูกกีดกัน ออกจากตำแหน่งหน้าที่ที่ถูกรับว่ามีความสำคัญ อย่างหมอ พยาบาล นักกฎหมาย กองทัพ รวมไปถึงครูในระบบ การศึกษาอีกด้วย (Equitable Education Conference, 2020)

ในทุกสังคมทั้งจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ล้วนมีเหตุการณ์การกีดกันทางสังคมเกิดขึ้น ในปัจจุบัน เป็นยุคที่สังคมให้ความสำคัญเรื่องสิทธิความเท่าเทียมกันมากขึ้น แต่ยังปรากฏเหตุการณ์ที่มีผู้คนถูกขัดขวาง ปิดกั้นการเข้าถึงโอกาส ปิดกั้นการเข้าถึงความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ มากมายและบางกรณีมีความซับซ้อน ยากที่จะเข้าใจ การต่อสู้เพื่อหลีกเลี่ยงจากการกีดกันนั้นเพื่อการมีโอกาสดำรงชีวิต มีโอกาสในการศึกษา เรียนรู้ การเข้าถึงสิทธิสวัสดิการพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นในบางครั้งต้องใช้การ เรียกร้อง ต่อสู้เพื่อให้ได้มา มายาคติของสังคมที่สอนเราว่าสิ่งที่แบบนี้นี้ต้องเป็นแบบนี้ ซึ่งเป็นความคิด เฉพาะกลุ่มตามกรอบความคิดของสังคมที่ถูกรังไว้และหากแตกต่างออกจากแนวคิด ความเชื่อ สิ่งที่อยู่ปฏิบัติ มายาวนานแล้วนั้นจะถือว่าไม่เป็นปกติ การถูกกีดกันทางการศึกษาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของปัญหาการเข้าถึง ปัจจัยจำเป็นพื้นฐานซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อผู้ที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษาเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบในระยะยาวต่อการพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปได้ หากการพัฒนาประเทศ จำเป็นต้องอาศัยสรรพกำลังและบุคลากรเป็นต้นทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพในการขับเคลื่อน และมีใช้เพียงการกีดกัน การเข้าถึงการศึกษาดังที่ได้ยกตัวอย่างไปเท่านั้นแต่ยังมีปัญหาและการกีดกันทางการศึกษาอีกหลายปัจจัย อาทิ ความทุพพลภาพ สถานะทางการเงิน รูปลักษณ์ภายนอก สถานะทางเศรษฐกิจ ประวัติทางการแพทย์ ความเจ็บป่วย (เช่น โรคเอดส์) เป็นต้น ซึ่งหลากหลายปัจจัยเหล่านี้ไม่สามารถควบคุมได้ แต่สามารถส่งเสริม และสร้างโอกาสในการเข้าถึงปัจจัยพื้นฐานสังคม และการศึกษาที่ดีได้ เพื่อความเสมอภาค ไม่แบ่งแยกกีดกัน และความเท่าเทียมกันทางการศึกษาต่อไป

การไม่แบ่งแยกกีดกัน (Inclusivity)

“การศึกษาเป็นประตูสู่โอกาส” เพราะไม่ว่าจะเชื้อชาติใด ภาษาใด ล้วนหวังให้การศึกษาเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการศึกษาที่ดีเป็นจุดเริ่มต้นของโอกาส แต่ขณะเดียวกันการศึกษาก็สามารถเป็นจุดเริ่มต้นของความเหลื่อมล้ำได้เช่นกัน มีเด็กอีกหลายคนที่ถูกกีดกันออกจากระบบการศึกษาด้วยปัจจัยต่างๆ โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา การศึกษาจึงเป็นทั้งสะพานสู่โอกาส และเป็นกำแพงหนาสูงที่กั้นคนจำนวนหนึ่งเอาไว้ข้างหลังอีกด้วย การทำให้การศึกษาเป็นสิทธิสากลและเป็นจริงได้สำหรับทุกคนเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะเมื่อโลกมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และต้องเผชิญกับความท้าทายตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความขัดแย้ง การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานโดยไม่สมัครใจ การขาดความอดทนอดกลั้น และความเกลียดชัง สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันที่เพิ่มมากขึ้น และสร้างผลกระทบต่อนาคตของทุกคน การระบาดใหญ่ของไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ยิ่งเป็นตัวเร่งที่ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม ระบบสาธารณสุข และการศึกษา (กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. 2563)

องค์การยูเนสโก ได้จัดทำ “รายงานการติดตามผลการศึกษาระดับโลก (Global Education Monitoring Report)[1]” ปี 2563 ในหัวข้อ “ความครอบคลุมและการศึกษา: ทั้งหมดหมายถึงทุกคน (Inclusion and Education: All means all)” โดยมีสาระสำคัญในการเรียกร้องประเทศต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับผู้ที่ถูกกีดกันจากการศึกษาและสร้างความเข้าใจและความเคารพในแนวคิดเรื่อง “การศึกษาที่ครอบคลุม” ที่มุ่งเน้นการพัฒนาปัจเจกบุคคลตามความถนัดและความจำเป็นบนแนวทางที่หลากหลาย โดยรายงานฉบับนี้นับเป็นรายงานฉบับที่ 4 นับจากที่ได้เริ่มจัดทำรายงานการติดตามผลการศึกษาระดับโลกเมื่อปี 2560 และกระทรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมกับสำนักงานยูเนสโก กรุงเทพฯ จัดการเปิดตัวระดับชาติของรายงานการติดตามผลการศึกษาทั่วโลกขึ้น รายงานฉบับดังกล่าวอธิบายถึงกลไกด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งเลือกปฏิบัติต่อเด็ก และเยาวชนซึ่งเปราะบาง ทำให้เข้าไม่ถึงหรือด้อยโอกาสทางการศึกษา และมีการเรียกร้องประเทศต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับทุกคน โดยเฉพาะผู้ที่ถูกกีดกันออกจากการศึกษา อันเนื่องมาจากเรื่องเพศ การย้ายถิ่น การอพยพ ขาดพินทุ ภาษา ความยากจน ความพิการ หรือคุณลักษณะอื่น ๆ ตลอดจนสร้างความเข้าใจและความเคารพในแนวคิดเรื่อง “การศึกษาที่ครอบคลุม” ในฐานะกระบวนการสร้างให้เกิดสังคมที่สอดประสานความร่วมมือของทุกภาคส่วนเพื่อให้เกิดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาปัจเจกบุคคลตามความถนัดและความจำเป็นบนแนวทางที่หลากหลาย โดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และกำหนดให้ความหลากหลายเป็นส่วนสำคัญของระบบ แต่การนำกฎหมายและนโยบายซึ่งมีเจตจำนงที่ดีไปปฏิบัติจริงมักจะไม่ราบรื่น การไม่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนทุกคน เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุเป้าหมายด้านการศึกษาในระดับโลกอย่างยิ่ง การปฏิบัติในการกำกับดูแล การเงิน หลักสูตร หนังสือแบบเรียน การประเมิน การศึกษาของครู ระบบโครงสร้างของโรงเรียน ความสัมพันธ์กับนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ซึ่งสามารถสร้างความครอบคลุม และให้ข้อเสนอแนะด้านนโยบายซึ่งทำให้ความหลากหลายของผู้เรียนเป็นจุดแข็ง ซึ่งน่ายินดี และเป็นพลังสำหรับความสมานฉันท์ในสังคม การศึกษาแบบครอบคลุม คือการรับรอง

ว่าผู้เรียนทุกคนจะรู้สึกมีคุณค่า และได้รับการเคารพและเป็นส่วนหนึ่งอย่างชัดเจน แต่การจะไปถึงจุดนั้นยังมีอุปสรรคอยู่มาก การเลือกปฏิบัติ การเหมารวม และการทำให้แปลกแยกทำให้เกิดการกีดกันต่อบุคคลเกิดขึ้นได้อย่างเกินการดูแล หากแต่ทุกคนในสังคมต้องเรียนรู้ ส่งเสริมให้เกิดแนวทาง เป็นนโยบายในการพัฒนาที่ดีให้ได้อีกต่อไป (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2563)

จากแนวคิดการศึกษาที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นแนวทางที่สำคัญในการบริหารจัดการความรู้ความสามารถ ส่งเสริมทักษะ และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของผู้ศึกษาอย่างเพียงพอ หากแต่ยังคงมีตัวแปรและปัจจัยอีกหลากหลายประการที่ทำให้การเรียนรู้ การศึกษา ของผู้เรียนไม่เป็นไปตามความคาดหวัง การจัดการศึกษาแบบเรียนรวม หรือ การจัดการศึกษาแบบเรียนรวม เป็นแนวทาง เป็นกระบวนการจัดการศึกษาที่ผสมอยู่ในทุกยุคทุกสมัย อาจเกิดจากความตั้งใจให้เป็นเกิดกระบวนการ หรืออาจเกิดจากประสบการณ์ของผู้สอน หรืออาจเกิดจากความไม่ตั้งใจ แต่ถือได้ว่าเป็นแนวทาง เป็นวิธีการที่ส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ตามศักยภาพ ตามความสามารถ และความสนใจของแต่ละบุคคล โดยอาศัยศักยภาพ ความสามารถ ความใส่ใจของระบบการศึกษาประกอบไปด้วย

สรุป

เมื่อโลกก้าวไกล นวัตกรรมก้าวหน้าเข้าสู่การเชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึง เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต การติดต่อสื่อสารกันเป็นเรื่องง่าย การเข้าถึงพื้นที่การเรียนรู้เป็นเรื่องที่ทำได้ทุกที่ทุกเวลา มนุษย์สามารถเรียนรู้และศึกษาสิ่งมีชีวิตที่มีขนาดเล็กที่สุดเพื่อทำความเข้าใจการเจริญเติบโตและการดำรงชีพของมันได้ มนุษย์สามารถเดินทางออกไปนอกโลกโดยใช้ระยะเวลาหลายสิบปีเพื่อนำก้อนหินจากต่างดาวมาศึกษาเปรียบเทียบกับแสงหาคำตอบให้กับสิ่งเหล่านั้น แต่ในทางกลับกันมนุษย์ด้วยกันกับไม่พยายามเรียนรู้ศึกษาความหลากหลายและแตกต่างซึ่งกัน ปล่อยให้ความแตกต่าง ความหลากหลาย ความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียม การเข้าไม่ถึงโอกาส ก่อกลายเป็นปัญหาสำคัญต่อการพัฒนาผู้คน ผังรากลึกจนกลายเป็นความอคติ ซิงซัง เพราะเพียงแค่อึดติดและยึดถือปฏิบัติตามกันมา ส่งผลต่อผู้ด้อยโอกาสมากที่สุดในการให้โอกาสเด็กทุกคนในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการเติบโต “การศึกษาแบบเรียนรวม” คือการให้โอกาสเด็กทุกคน ในสังคม ในชุมชน ในโรงเรียน ในห้องเรียนเดียวกัน มีโอกาสในการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมเท่าเทียม สำหรับกลุ่มที่ได้รับการกีดกันไม่ใช่เพียงความพิการเท่านั้น แต่ยังรวมถึงผู้พูดภาษาต่างกัน สีผิวต่างกัน เชื้อชาติต่างกัน ความหลากหลายทางเพศด้วยนั้น การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของความแตกต่างของผู้เรียนจากทุกภูมิหลังมาสู่ห้องเรียนเดียวกัน และช่วยให้ความหลากหลายเหล่านั้นเติบโตไปพร้อมกันเพื่อประโยชน์ของทุกคน สามารถเรียนรู้และสร้างเสริมประสบการณ์ พัฒนาตนเองได้อย่างเท่าเทียม เพื่อเป็นอีกกลุ่มกำลังหนึ่งในการพัฒนาสังคมประเทศชาติได้อย่างไม่ถูกละเลย และไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลังอีกต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. (2563, 6 เมษายน). การศึกษาโลกสะท้อนไทย ความเหลื่อมล้ำที่ยังไม่หายไป. <https://www.the101.world/global-and-thai-education>.
- ชุติมา สุขวาสนะ. (2553, 27 มิถุนายน). เด็กไร้สัญชาติ แต่ไม่ไร้สิทธิทางการศึกษา. <https://education.kapook.com/view14188.html>.
- ปรัชญา เวสารัชช์. (2545). *หลักการจัดการศึกษา*. สำนักงานปฏิรูปการศึกษา.
- พฤทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์. (2562). นวัตกรรมการจัดการศึกษา : นิยามใหม่ของการศึกษาแบบเรียนรวม. *วารสารการบริหารและนวัตกรรมการศึกษา*, 2 (1), บทบรรณาธิการ.
- มลิวลย์ ธรรมแสง. (2557, 19 กุมภาพันธ์). *ความเข้าใจเรื่องการเรียนรู้รวม*. <https://www.deafthai.org/knowledge-center/>.
- สาโรช ธีรพิทักษ์กุล, บาทหลวง, ออกัสติน สุกียอ ปีโตโย, บาทหลวง, แอนโทนี ลี ดัก, บาทหลวง ลัดดาวรรณ ประสุตร์ แสงจันทร์. (2565). แนวทางการอภิบาลกลุ่มผู้มีความโน้มเอียงทางเพศตามพระสมณสาส์นทุกคนเป็นพี่น้องกัน และพระสมณลิขิตเตือนใจความปิติยินดีแห่งความรัก. *วารสารวิชาการวิทยาลัยแสงธรรม*, 14(2), 194-212.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551). *แนวทางการดำเนินงานการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการศึกษา*. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.
- สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2563, 3 มีนาคม). *การจัดการศึกษาอย่างครอบคลุมสำหรับทุกคน (Inclusion and Education: All Means All)* <https://bic.moe.go.th/index.php/gallery/2021-08-29-21-34-25/2352>.
- Branigan, A. R., Freese, J., Patir, A., McDade, T. W., Liu, K., & Kiefe, C. I. (2013). Skin color, sex, and educational attainment in the post-civil rights era. *Social Science Research*, 42(6), 1659 - 1674.
- Equitable Education Conference. (2021, 19 August). *เพศภาวะและความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา สองสิ่งที่ไม่ควรไปด้วยกัน*. <https://afe.eef.or.th/gender-inequality>. Loreman, Tim; Deppeler, Joanne; and Harvey, David, 2011. *Inclusive Education A Practical Guide to Supporting Diversity in the Classroom*. Routledge.
- Newton, D., & Risch, S. (1981). Homosexuality and education: A review of the Issue. *The High School Journal*, 64(5), 191-202.
- Stewart Hase. (2000). From andragogy to heutagogy. *UltiBASE In-Site*.
- UNESCO. (2009). *Policy guidelines on inclusion in education*. France: The United Nations Educational.

-
- UNICEF. (2022). *Inclusive education*. <https://www.unicef.org/education/inclusive-education>.
- Ydo, Y. (2020). Inclusive education: Global priority, collective responsibility. *Prospects*, 49(3-4), 97-101.